

Sebastian Tynkkynen ps ym.

Lakialoite laiksi vammaisasiavaltuutetusta

Eduskunnalle

ALOITTEEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Tällä lakialoitteella ehdotetaan säädettäväksi laki vammaisasiavaltuutetusta. Tämän lain nojalla perustettavan vammaisasiavaltuutetun tehtävänä olisi edistää vammaisten oikeuksien parempaa toteutumista sekä edistää vammaisten asemaa ja seurata siihen liittyviä asioita yhteiskunnassa. Vammaisasiavaltuutetun virka olisi oikeusministeriön yhteyteen sijoitettu itsenäinen ja riippumaton viranomaislainen. Vammaisten asioihin erikoistuneen viranomaisen perustaminen on välttämättömyys, jotta vammaisten oikeuksien toteutumista pystytään kattavammin valvomaan ja vammaisten asemaa yhteiskunnassa parantamaan.

PERUSTELUT

Perustuslain 6 §:ssä säädetään kansalaisten yhdenvertaisuudesta. 2 momentin perusteella "ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella". Kyseisen pykälän 3 ja 4 momenteilla turvataan tämän lisäksi vielä erikseen lasten asemaa sekä sukupuolten tasa-arvon toteutumista.

Vaikka perustuslaissa turvataan yhdenvertaisuuden toteutumista ja tätä on entisestään vahvistettu yksilöidymällä lainsäädännöllä, ei se itsessään kuitenkaan takaa kaikkien kansalaisten oikeuksien toteutumista riittävällä tavalla myös käytännössä. Yhtenä osoituksena tästä on esimerkiksi se, että perustuslain kirjauksista huolimatta on nähty tarpeelliseksi perustaa vaikkapa yhdenvertaisuusvaltuutettu, tasa-arvovaltuutettu, lapsiasiavaltuutettu ja viimeisimpänä vanhusasiavaltuutettu. Näiden tehtävänä on valvoa kunkin viranomaisen asiantuntemukseen kuuluvan kansalaisryhmän oikeuksien toteutumista ja edistää näiden asemaa yhteiskunnassa.

Tästä näkökulmasta lainsäädäntömme on kuitenkin ilmiselvästi puutteellista, sillä erityisesti vammaisasioihin keskittyvää vammaisasiavaltuutettua ei ole maahamme vielä perustettu. Vaikka yhdenvertaisuusvaltuutetun tehtäviin kuuluukin ehkäistä vammaisten kohtaamaa syrjintää, ei tämä yksin riitä saavuttamaan niitä tavoitteita, joita yhteiskunnalta on syytä edellyttää vammaisten yhdenvertaisten oikeuksien toteutumisen ja vammaisten aseman kohentamisen osalta. Tällä hetkellä sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimii myös vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE. Se ei kuitenkaan kumoa tarvetta perustaa myös vammaisasiavaltuutetun virka. Puutteet vammaisten oikeuksien toteutumisessa osoittavat ilmeisen tarpeen vam-

Lakialoite LA 55/2021 vp

maisiasiavaltuutetun perustamiseksi, ja sen toiminta yhdessä muiden toimijoiden, kuten esimerkiksi VANEn, kanssa olisi toisiaan tukevaa.

Maassamme on esimerkiksi lapsiasiavaltuutettu, jota tukee lapsiasianeuvottelukunta. Tasa-arvovaltuutetun lisäksi toiminnassa on myös tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Kun huomioidaan vammaisten muodostama suuri vähemmistöryhmä, olisi luonnollista, että myös tämän ryhmän oikeuksia olisi edistämässä vammaisasiavaltuutettu. Vammaisasiavaltuutetun perustaminen ei siis automaattisesti toisi aihetta karsia resursseja niiltä jo olemassa olevilta toimijoilta, jotka edistävät vammaisten asemaa yhteiskunnassamme. Se pikemminkin auttaisi saattamaan vammaisten oikeuksien valvontaa sille tasolle, jota voitaisiin pitää hyväksyttävänä ja tasapuolisena muihin kansalaisryhmiin verrattuna.

YK:n vammaisyleissopimus ja sen lisäpöytäkirja tulivat Suomessa voimaan vuonna 2016. Yleissopimuksen tarkoituksena on "edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden synnynnäisen arvon kunnioittamista". Pelkkä yleissopimus tai sen allekirjoittaminen ei kuitenkaan ilman ponnisteluja johda vammaisten oikeuksien parempaan toteutumiseen ja vammaisten aseman kattavampaan huomioimiseen. Tarvitaan siis aktiivisia toimia, jotta vammaisten asemaa yhteiskunnassa saadaan kohennettua. Yleissopimukseen kuuluu 50 artiklaa, joihin lukeutuu myös sellaisia, joiden toteuttamiseksi Suomessakin yhä voidaan ja tulee tehdä toimia. Tämänkin tavoitteen edistämiseksi olisi tarpeellista perustaa itsenäinen viranomainen, jolla olisi riittävät resurssit, osaaminen ja näkyvyys huolehtia siitä, että vammaisten asemaa saadaan parannettua ja että vammaiset huomioitaisiin päätöksenteossa ja koko yhteiskunnan tasolla nykyistä paremmin.

Kun puhutaan vähemmistöjen oikeuksista, puhutaan varsin laajasta käsitteestä. Sen tarkempi sisältö riippuu merkittävästi siitä, mistä näkökulmasta asiaa milloinkin tarkastelee. Yleisellä tasolla vähemmistöjen oikeuksien huomioiminen ja kunnioittaminen kuuluu kuitenkin oleellisesti osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Yhteiskunnan toimien ja esimerkiksi lainsäädännön kannalta ei kuitenkaan ole aina mielekästä niputtaa vähemmistöjen oikeuksia suurpiirteisesti. Tällöin ei kyetä riittävästi huomioimaan niitä yksilöidympiä tarpeita ja puutteita tai hahmottamaan niitä konkreettisia toimia, joita olisi eri vähemmistöjen oikeuksien toteutumiseksi tarpeen tehdä. Vähemmistöjen muodostama kenttä onkin varsin monipuolinen, ja tämä seikka tulee huomioida myös päätöksenteossa. Kyseisen kentän eri toimijat, kuten esimerkiksi järjestöt, pyrkivät kukin omalla tavallaan edistämään oman ryhmänsä asemaa ja oikeuksien parempaa toteutumista. Osa kykenee tähän toisinaan muita äänekkäämmin ja ehkä voi siten saada aikaan myös parempia tuloksia tai ainakin saavuttaa suurempaa näkyvyyttä kansalaisten keskuudessa.

Täysin samoista lähtökohdista voidaan tarkastella myös vammaisten asemaa yhteiskunnassa. Myös vammaiset ovat vähemmistö, hyvinkin suuri sellainen, joka sisältää monipuolisen joukon kansalaisia ja ryhmiä. Näillä ryhmillä on hyvin erilaisia tarpeita ja näkemyksiä yhteiskunnan ongelmakohdista. On tosiasia, että myös vammaisten oikeuksien toteutumista on tarpeen valvoa ja edistää laajalla pohjalla. Mutta kuten vähemmistöjen kohdalla muutoinkin, yksilöidympi tarkastelu ja kohdistetut toimet eri vammaisryhmien aseman parantamiseksi ovat välttämättömiä. Koska eri vammaisryhmiä koskevat yhteiskunnan ongelmakohdat saattavat olla hyvinkin erilaisia, on niiden huomioiminen paljolti sen varassa, kuinka hyvin kukin vammaisryhmä ja siihen

Lakialoite LA 55/2021 vp

liittyvät toimijat saavat ääntänsä kuuluviin. Tässäkin on ryhmien välillä eroja, joita aiheuttavat esimerkiksi ryhmän koko, resurssit tai vammaisten omat mahdollisuudet osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun.

On huomioitavaa, että vammaisten asema yhteiskunnassa on monilta osin heikko. Vammaisten ääni uhkaa usein jäädä taka-alalle, kun monet muut vähemmistöjä tai yhdenvertaisuutta koskevat asiat saavat samaan aikaan suurtakin näkyvyyttä. Tämä luonnollisesti vaikuttaa siihen, kuinka hyvin vammaisten oikeuksia edistetään ja huomioidaan päätöksenteossa. Jos esimerkiksi tarkastelemme sukupuolten välisen tasa-arvon kehittämistä lainsäädännön näkökulmasta tai sen huomioimista yhteiskunnassamme, ovat lähtökohdat näille paljon paremmat. Osoituksena tästä on esimerkiksi se, että sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen on jo pitkään ollut monien ehdokaiden kärkiteemoina vaaleissa. Kun sitten tarkastellaan eri vähemmistöjen osallistumista päätöksentekoon, voidaan havaita, että ehdokkaina sekä valituiksi tulleina kansanedustajina ja valtuutettuina on ollut runsaasti eri uskontokuntien edustajia, seksuaalivähemmistöjen edustajia ja esimerkiksi maahanmuuttajataustaisia edustajia.

Huolimatta vammaisten muodostaman vähemmistön suuresta koosta on puolestaan vammaisten edustus niin eduskunta- kuin kunnallisvaaleissakin ollut hyvin vähäistä. Vammaisia kansanedustajia ei juurikaan ole eduskunnassa ollut, ja siten vammaisten ääni onkin kaikunut voimakkaimmin niiden yksittäisten kansanedustajien välityksellä, joille vammaisasiat ovat näyttäytyneet erityisen tärkeinä. Vammaisasioiden tuominen vahvemmin esille yhteiskunnassa olisi tästäkin näkökulmasta siis varsin aiheellista, ja vammaisasiavaltuutetulla voisi tässä yhteydessä olla merkittävä rooli. Vähemmistöjen oikeuksien huomioiminen ei ole kilpailu, jossa toisen ryhmän aseman parantaminen veisi tilaa toiselta. Vammaisasiavaltuutettu sen sijaan auttaisi saamaan vammaisten ääntä kuuluviin ja huomioiduksi tavalla, jota voitaisiin pitää tasavertaisena muuhun yhteiskuntaan peilattuna.

Vammaisten muodostama monimuotoinen vähemmistö tarkoittaa sitä, ettei vammaisten oikeuksia voida valvoa ainoastaan yhtenä osana yhdenvertaisuuden toteutumista ikään kuin sivuroolissa. Jos vammaisten ääni kokonaisuudessaan on tähänkin saakka tullut yhteiskunnassamme huomioiduksi puutteellisella tavalla, vielä puutteellisemmin huomioidaan oikeuksia yksittäisten vammaisryhmien näkökulmasta. Siksi tarvitsemme juuri vammaisasioihin erikoistuneen vammaisasiavaltuutetun, jolla on realistiset mahdollisuudet huomioida yhtäältä vammaisten muodostama monimuotoinen ryhmä ja toisaalta siitä seuraavat erilaiset yhteiskunnalliset kehitystarpeet.

Yllä mainittujen tavoitteiden saavuttamista tukisivat myös tässä lakialoitteessa ehdotetut vammaisasiavaltuutetun tehtävät, joiden rakenne mukailee vanhusiasiavaltuutetulle kaavailtujen tehtävien rakennetta. Lakiin kirjattaisiin siten yhteensä kuusi tehtävää, joihin vammaisasiavaltuutettu keskittyisi. Niistä säädettäisiin lain 3 §:ssä, ja jokaiselle tehtävälle löytyisi vahvat perusteet.

Ensiksi, kuten tämän lakialoitteen perusteluissa on tuotu ilmi, vammaisten aseman ja oikeuksien seurantaan sekä arviointiin olisi tarpeen panostaa nykyistä ponnekkaammin. Seuraavaksi, lainsäädännön ja yhteiskunnallisen päätöksenteon seuraaminen ja niiden vammaisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi olisi siten myös perusteltu tehtävä. Vammaisasiavaltuutetun kolmas tehtävä puolestaan vastaisi siihen epäkohtaan, että vammaisten ääni kuuluu yhteiskunnassa valitettavan vähän. Siksi vammaisasiavaltuutetun tekemät aloitteet, lausunnot ja osallistuminen

Lakialoite LA 55/2021 vp

yhteiskunnalliseen keskusteluun vahvistaisivat osaltaan vammaisten mahdollisuuksia saada ääntään kuuluviin. Tätä tukisivat myös neljäs ja viides tehtävä. Selvitysten teettäminen ja laatiminen sekä raporttien julkaisu toisivat tarpeellista tietoa vammaisten asemasta, sillä käytössämme ei juurikaan ole tällä hetkellä mittareita tai kaikenkattavia selvityksiä, joista vammaisten aseman kehitystä voisi seurata. Tiedotuksen edistäminen ja vammaisia koskevan tiedon välittäminen olisi myös keskeisessä roolissa, jotta kaikkien kansalaisten tietoisuutta vammaisasioidissa saataisiin parannettua. Yksinkertainen syy vammaisten puutteelliseen huomioimiseen yhteiskunnassa saattaa usein nimittäin olla se, että kaikki yhteiskunnan jäsenet eivät ole riittävän tietoisia vammaisasioidista, minkä seurauksena niitä ei luonnollisestikaan osata riittävästi huomioida. Tiedotuksen edistäminen ja vammaisia koskevan tiedon välittäminen auttaisi myös vähentämään leimautumista, jota vammaiset joutuvat arjessaan kohtaamaan. Kuten aiemmin tuotiin ilmi, vammaistoimijoiden kenttä on varsin monipuolinen. Tämän tuomia mahdollisuuksia sitoisi yhteen vammaisasiavaltuutetun kuudes tehtävä, joka olisi edistää yhteistyötä vammaisten asioita käsittelevien sekä vammaisia edustavien toimijoiden välillä. Eri toimijoilla on valtavasti tietoutta ja osaamista, joten näiden välinen yhteistyö olisi sekä tehokasta että tuloksellista.

Monien vähemmistöjen asema on Suomessa vahvistunut vuosien kuluessa niin merkittävästi, että se on oleellisesti vähentänyt aktiivisten toimien tarvetta parantaa näiden asemaa. Samaan aikaan maassamme on kuitenkin merkittävä vammaisten muodostama vähemmistö, jonka aseman parantamiseksi tarvittaisiin edelleen päättäväisiä toimia. Tästä huolimatta vammaisasiavaltuutetun virkaa ei ole vielä perustettu. On monelta osin arkipäiväistä ottaa huomioon yhdenvertaisuuden toteutuminen päivittäisessä toiminnassamme ja päätöksenteossa, mutta vammaisten oikeuksien kohdalla näin ei aina ole. Samaan tilanteeseen olisi siis syytä päästä tältäkin osin, mutta se vaatii toimia myös päätöksentekijöiltä.

Vammaisoikeuksien toteutumista tulee edistää monilla sektoreilla, kuten koulutuksen, työllistymisen, osallisuuden ja perusoikeuksien osalta. Kaikissa näissäkin tulee huomioida eri vammaisryhmien näkökulma ja erityistarpeet. Tehtäväkenttä on siis laaja ja haasteellinen. Jos todella haluamme saavuttaa tämän tavoitteen, edellyttää se sitä, että maassamme toimii viranomainen, joka keskittyy juuri näihin kokonaisuuksiin. On oltava selkeä toimija, jolla on mahdollisuus pitkäjänteiseen ja vaikuttavaan työhön, jota vammaisten oikeuksien osalta kaivataan. Olisi siis tarpeen, että myös kansanedustajat huomioisivat vammaisten oikeudet, osoittaisivat päättäväisyyttä nykyisen tilanteen korjaamiseksi ja toimisivat vammaisasiavaltuutetun viran perustamiseksi.

Edellä olevan perusteella ehdotamme,

että eduskunta hyväksyy seuraavan lakiehdotuksen:

Laki

vammaisasiavaltuutetusta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

Lakialoite LA 55/2021 vp

1 §

Vammaisiasiavaltuutettu

Vammaisten aseman parantamiseksi ja oikeuksien edistämiseksi oikeusministeriön yhteydessä on vammaisiasiavaltuutettu.

Vammaisiasiavaltuutettu on toiminnassaan itsenäinen ja riippumaton.

2 §

Nimittäminen ja kelpoisuusvaatimukset

Vammaisiasiavaltuutetun nimittää valtioneuvosto enintään viideksi vuodeksi kerrallaan. Vammaisiasiavaltuutetuksi nimitetty vapautuu hoitamasta muuta virkaa siksi ajaksi, jonka hän toimii valtuutettuna.

Vammaisiasiavaltuutetun kelpoisuusvaatimuksena on virkaan soveltuva ylempi korkeakoulututkinto, hyvä perehtyneisyys perus- ja ihmisoikeuksiin ja viran tehtäväalaa sekä käytännössä osoitettu johtamistaito.

3 §

Tehtävät

Vammaisiasiavaltuutetun tehtävänä on edistää vammaisten oikeuksien toteutumista.

Tehtävässään vammaisiasiavaltuutetun tulee:

- 1) seurata ja arvioida vammaisten asemaa ja oikeuksien toteutumista;
- 2) seurata lainsäädäntöä ja yhteiskunnallista päätöksentekoa sekä arvioida niiden vaikutuksia vammaisiin;
- 3) tehdä aloitteita, antaa lausuntoja sekä osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun;
- 4) laatia ja teettää selvityksiä sekä julkaista raportteja;
- 5) edistää tiedotusta ja välittää vammaisia koskevaa tietoa;
- 6) edistää yhteistyötä vammaisten asioita käsittelevien sekä vammaisia edustavien toimijoiden välillä.

4 §

Oikeus saada tietoja

Vammaisiasiavaltuutetulla on oikeus saada muilta viranomaisilta maksutta tehtäviensä hoidon kannalta tarpeellisia tietoja, jollei salassapitosäännöksistä muuta johdu.

5 §

Kertomukset

Vammaisiasiavaltuutettu antaa valtioneuvostolle vuosittain kertomuksen toiminnastaan.

Lakialoite LA 55/2021 vp

Vammaisiasiavaltuutettu antaa lisäksi eduskunnalle kerran neljässä vuodessa kertomuksen vammaisten asemasta ja oikeuksien toteutumisesta.

6 §

Henkilöstö

Vammaisiasiavaltuutetulla on tarpeellinen määrä valtuutetun tehtäväalaaan perehtyneitä esittelijöitä ja muuta henkilöstöä.

Vammaisiasiavaltuutettu nimittää ja ottaa palvelukseen 1 momentissa tarkoitetun henkilöstön.

7 §

Työjärjestys

Vammaisiasiavaltuutettu hyväksyy toiminnalleen työjärjestyksen.

8 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Helsingissä 30.11.2021

Sebastian Tynkkynen ps
Jukka Mäkyne ps
Jussi Wihonen ps
Sanna Antikainen ps
Sheikki Laakso ps
Ritva Elomaa ps
Jani Mäkelä ps